

Apropament i distinció de la geografia cultural i els estudis culturals. Per una major pràctica de la teoria crítica

Anna Clua

*Investigadora visitant del Departament de Geografia
de la Universitat de Durham (Regne Unit)*

100sembuts@ya.com

Resum

L'evolució d'un camp de coneixement no pot explicar-se mitjançant una simple consecució d'etapes en la qual allò "nou" substitueix allò vell. A partir de la constatació dels encontres i "desencontres" al voltant de la definició del concepte de "cultura", aquest article pretén aportar arguments per a un major reconeixement entre "velles" i "noves" postures crítiques per una banda, així com entre la geografia cultural i els estudis culturals, per una altra. L'objectiu és reivindicar una major presència de la reflexió epistemològica en les nostres pràctiques com a investigadores i investigadors dins l'acadèmia i dins la societat. Es parteix de la idea que la manca de diàleg entre diferents postures (i especialment entre postures en principi no antagòniques) està dificultant la possibilitat de constituir una alternativa social, coherent i constant, a la tendència generalitzada a assumir valors, com ara la competitivitat, propis de les lleis del mercat.

Paraules clau: geografia cultural, estudis culturals, transdisciplinarietat, recerca crítica.

Resumen

La evolución de un campo de conocimiento no se puede explicar mediante una simple correlación de etapas en la que lo “nuevo” sustituye a lo “viejo”. A partir de la constatación de encuentros y desencuentros alrededor de la definición del concepto de “cultura”, este artículo pretende aportar argumentos para un mayor reconocimiento entre “viejas” y “nuevas” posturas críticas por un lado, así como entre la geografía cultural y los estudios culturales, por otro. El objetivo es reivindicar una mayor presencia de la reflexión epistemológica en nuestras prácticas como investigadoras e investigadores en la academia y en la sociedad. Se parte de la idea de que la falta de diálogo entre diferentes posturas (y especialmente entre posturas en principio no antagónicas) está dificultando la posibilidad de constituir una alternativa social, coherente y constante, a la tendencia generalizada a asumir valores, como la competitividad, propios de las leyes del mercado.

Palabras clave: geografia cultural, estudios culturales, transdisciplinariedad, investigación crítica.

Abstract

The evolution of a field of knowledge cannot be explained by a simple consecution of phases in which the “old” questions are replaced by the “new” ones. Dealing with the definition of culture, this article pretends to look at the common grounds and the gaps where “old” and “new” critical perspectives, on the one hand, and cultural geography and cultural studies, on the other, relate to each other. The aim is to vindicate a major epistemological reflection in our practices as researchers within the academy and within the society. The starting point is the recognition of a lack of dialog between different perspectives (especially between those that are not antagonistic in principle). This lack of communication makes it difficult to constitute a coherent and constant social alternative in front of the general tendency to assume values like competitiveness that are imposed by the market logic.

Key words: cultural geography, cultural studies, transdisciplinarity, critical research.

“Pessimisme de l’intel·lecte, optimisme de la voluntat”.
ANTONIO GRAMSCI

1. Introducció

L’interès per estudiar la “cultura” des de la geografia s’ha manifestat al llarg de tot el segle XX i el que portem del XXI. La introducció d’allò cultural en l’agenda de la disciplina ha suposat sempre un trencament epistemològic més que no pas una simple innovació en la conceptualització teòrica. Podem afirmar, doncs, que la novetat de la “geografia cultural” té a veure amb la possibilitat de transformació de les bases disciplinars més que no pas amb la introducció de la noció de “cultura”. Per una banda, aquest terme s’ha aplicat en geografia, com a mínim, des de fa més d’un segle. Per una altra banda, la definició de cultura no s’ha fet mai d’esquena al que ja s’havia discutit (o el que s’està discutint) en altres disciplines acadèmiques. En aquest article es proposa una aproximació a la “geografia cultural” i als “estudis culturals”. Seguint aquest objectiu, s’ha redactat un primer apartat on (des d’una mirada “externa”, car no sóc geògrafa de formació) es planteja la coneguda discussió sobre què hi ha de nou i què hi ha de vell en la geografia cultural. En segon lloc, es dediquen dos apartats a introduir breument la geografia cultural i els estudis culturals en base a les seus respectius debats al voltant del concepte de “cultura”. En tercer lloc (quart i darrer apartat), plantejaré els punts d’encontre i de desencontre existents entre la geografia i els estudis culturals pel que fa a la possibilitat de transformació de les bases epistemològiques que marquen les nostres experiències de recerca i d’ús del coneixement per a la transformació social.

2. Què hi ha de vell en la nova geografia cultural?

Si intentéssim analitzar la manera com ha estat emprat el concepte “nova geografia” en relació a la introducció de l’estudi d’allò “cultural” ens trobaríem davant moltes possibles definicions.¹ Imaginant que fos possible fer una cerca sistemàtica del concepte “nova geografia” en una mena de diccionari acadèmic, la primera entrada on aniríem a parar dataria probablement de finals del segle XIX, quan a Alemanya alguns geògrafs van començar a introduir l’agent humà en l’explicació de l’organització de l’espai (explicació que fins llavors havia donat compte d’un món purament físic).

Anthony Giddens (1984) explica que el desenvolupament de la geografia humana europea (a Alemanya, a través dels treballs de Ratzel, i posteriorment, a començaments del segle XX, a França a través de Vidal de la Blache) entra en

1. Vegeu la reflexió al voltant d’aquestes “noves” geografies culturals que es proposa en el número 34 de la revista *Documents d’Anàlisi Geogràfica*.

clar diàleg amb el desenvolupament de la teoria social durkheimiana de l'època. Des dels Estats Units, Carl O. Sauer va encetar, pels volts dels anys vint (quan a França es consolidava l'escola vidaliana), una línia de recerca al voltant de la geografia humana que també arribaria a fer escola (l'anomenada "Escola de Berkeley"). Totes aquestes noves expressions de la recerca van contribuir a la institucionalització d'una geografia amb voluntat de distanciar-se de la geografia física. Aquesta "nova" geografia (sobretot pel que fa a la línia encetada per Sauer) es va anomenar "geografia cultural".

La unitat d'estudi de Sauer i de Vidal de la Blache van ser les "regions", apel·lant, respectivament, la manera com s'insereix en els paisatges un determinat "way of life" o "genre de vie" (respectivament). D'aquesta manera s'afegeix allò simbòlic a una definició d'espai en la qual tradicionalment només s'havia observat allò material. L'aportació d'aquests dos autors i els seus respectius treballs també cal considerar-la com una "novetat" en la mesura que van trencar amb la concepció de la recerca positivista dominant en aquell moment, defensant, per contra, la idea que la realitat no és objectiva ni objectivable; és a dir, reconeixent el fet que els geògrafs formen part de (alhora que donen forma a) allò que estudien.

No obstant, no es pot considerar que totes aquelles noves aportacions a la introducció de la dimensió cultural en els estudis de la geografia (ni els nous intents de trencar amb el positivisme que vindrien després) arribessin mai a alterar la forma de definir acadèmicament la disciplina. Tampoc no es pot afirmar que constituïssin els únics intents de trencar amb la tradició i d'anar més enllà. De fet, després en van venir d'altres amb un major grau d'incidència. Als anys cinquanta, per exemple, el tipus de recerca que va esdevenir tot un referent d'innovació va ser la geografia quantitativa. L'aposta per les metodologies quantitatives va ser durant un temps la marca d'un tipus de recerca que pretenia fer de la geografia una ciència amb "C" majúscula.

En resposta a aquesta "revolució" metodològica quantitativa (i donat que en el fons no sortia dels esquemes positivistes), alguns geògrafs i geògrafes van desmarcar-se apropant-se a l'àmbit de les humanitats a través, sobretot, de la fenomenologia, de la filosofia existencialista i de la filosofia idealista. Ni la fenomenologia, ni l'existencialisme, ni l'idealisme podien ser considerades com a perspectives "noves" a començaments de la dècada dels seixanta, però en aquell moment es van convertir en la base de tot un altre corrent de recerca alternatiu en el si de la geografia. A aquest corrent se'l va anomenar "geografia humanística" o "geografia humanista".²

La sort de la geografia humanista com a perspectiva crítica (respecte de la recerca quantitativa i positivista) va córrer paral·lela a la de les geografies radicals que es van desenvolupar en el mateix període al voltant de postures com ara l'anarquisme, el marxisme, l'antiimperialisme o el feminisme. Si bé tant

2. A Espanya, aquest "nou" plantejament no va començar a fer-se extensiu fins als anys vuitanta (Estébanez 1982, García Ballesteros 1983, García Ramón 1983, Nogué 1985).

la geografia marxista com la feminista van tenir una gran incidència en el desenvolupament futur de la geografia crítica, no es pot dir que cap d'aquestes “noves” geografies radicals deixessin mai de considerar-se marginals dins la disciplina.

Els anys seixanta i setanta van ser també anys de qüestionament de la concepció saueriana i vidaliana de la geografia humana. Durant aquest període es va tendir més a subratllar les limitacions d'aquestes línies de recerca que no pas a reconèixer les possibilitats que aquestes havien obert per al desenvolupament de la geografia cultural. Concretament, la crítica al “superorganicisme” de Sauer i l'Escola de Berkeley va ser particularment prolífica a partir de finals dels anys seixanta. Bàsicament, es va criticar que la geografia saueriana s'hagués centrat massa en la regió o el paisatge com a unitats d'estudi, així com que l'estudi de la incidència humana en la transformació del medi ambient s'observés únicament a partir de processos a gran escala i a llarg termini (a través del que molts van coincidir en considerar una mena d'ecologisme ruralista i romàntic). Aquest tipus de plantejaments trobaven seriosos problemes a l'hora de fer-se operatius en les geografies dels anys setanta (profundament influenciades pel marxisme) sobre, per exemple, la ràpida transformació urbana, o sobre les relacions de poder immanents en l'ús i transformació de l'espai.³ Les crítiques a Vidal de la Blache també es desenvolupaven en l'escenari de finals dels anys seixanta. A aquest geògraf francès se li recriminaria també el fet de descriure una realitat (rural, precapitalista) que ha quedat enrere. Vidal de la Blache, però, serà una figura recuperada per la nova geografia regional de finals dels anys setanta, i sobretot durant la dècada dels vuitanta.

A partir de la dècada dels vuitanta (en el context acadèmic anglosaxó i, en menys mesura, en el francès) la característica de “novetat” s'atribueix ja a un altre tipus de geografia. Ens trobem davant del “gir cultural”. L'interès de la geografia per apropar-se als estudis culturals coetanis va provocar que en alguns casos es produís un distanciament inversament proporcional respecte d'altres àmbits de coneixement, com ara les ciències socials o l'economia política (no diguem ja la filosofia). En els albars del segle XXI tornem a la qüestió d'on cal situar la frontera entre allò vell i allò que és novetat en geografia, així com la qüestió de si allò que és novetat constitueix realment un canvi per al nostre coneixement del món i per a la nostra forma de participar en ell.

3. L'evolució de la definició de “cultura” en geografia cultural: materialisme vs. postmodernisme?

En geografia, la definició del concepte de “cultura” ha estat tradicionalment vinculada a una reflexió sobre la seva relació dialèctica amb el con-

3. En l'actualitat s'esta tornant a considerar la proposta de Sauer d'apropar la geografia i l'ecologia.

cepte de “natura”. Aquesta reflexió en el si de la geografia es remunta a la primera meitat del segle XX arran de les aportacions de Sauer i de Vidal de la Blache. Posteriorment, la geografia marxista s’ocuparia també de reflexionar sobre la inconveniència de separar dicotòmicament cultura i natura (Smith, 1984; Smith i O’Keefe, 1996). Cosgrove (1983) estableix certs punts en comú entre la teoria marxista i la geografia cultural que van desenvolupar Vidal de la Blache (des de França, a començaments del segle XX) i Sauer (des d’Estats Units, a partir dels anys vint). Segons Cosgrove, tant la teoria marxista com les geografies culturals proposades per aquests dos autors comparteixen un mateix plantejament ontològic: que “societat i naturalesa han de ser concebudes com una totalitat orgànica”, formant una “unitat dialèctica” (Cosgrove, 1983, p. 2), de manera que l’una no pot ser explicada sense l’altra.

Cosgrove indica, concretament, que Marx i Engels van definir les relacions entre naturalesa i cultura com a formes de producció (on la natura és produïda com a entorn humà, i els humans són produïts com a éssers socials ubicats en l’espai/temps). Les geografies culturals saueriana i vidaliana parteixen d’aquest mateix plantejament ontològic, però no per influència del marxisme, sinó (tal i com hem vist més amunt) com a resposta al determinisme de la geografia física que havia dominat fins llavors la disciplina. Concretament, Vidal de la Blache proposa estudiar la natura com a “natura humanitzada”, ja que la manera com aquesta pren forma no pot entendre’s independentment de l’activitat humana. “Aquesta activitat, dins el seu *milieu*, reproduceix societat i natura com a *genre de vie* i dóna lloc a diferents regions (*pays*) que són l’objecte central de l’estudi geogràfic” (Cosgrove, 1983, p. 2). Per la seva banda, Sauer proposa “La unitat dialèctica entre natura i cultura com a pedra angular de l’estudi del paisatge en geografia” (Cosgrove, 1983, p. 2). Concretament, Sauer centrarà la seva atenció en l’estudi de les “regions culturals” tot adoptant el punt de vista de l’hermenèutica, segons el qual l’investigador forma part d’allò estudiat (evitant, per tant, reproduir el tipus de recerca amb pretensions d’objectivitat dominant fins llavors en els estudis geogràfics).

La dialèctica entre natura i cultura sembla haver perdut interès en els debats més recents de la geografia cultural, des d’on s’han criticat els treballs de Sauer i Vidal de la Blache pel seu “superorganicisme”, d’igual manera que s’ha criticat la perspectiva marxista pel seu “supermaterialisme”. Pel que fa a això darrer, convé que no oblidem el debat generat al voltant la suposada confrontació entre marxisme i les “noves geografies culturals” identificades amb el postmodernisme. Edward Soja (1996), concretament, ha intentat transcendir la dicotomia entre marxisme i postmodernisme mitjançant la recuperació del pensament de Henri Lefebvre. Les idees de Lefebvre, de clara influència marxista, van obrir la possibilitat de pensar en l’espai més enllà de la separació que el pensament modern erigia entre l’espai físic i l’espai simbòlic (resultant-ne l’epistemologia basada en la separació entre objecte i subjecte, entre espai, conei-

xement i poder, així com la tradicional separació disciplinar entre geografia física i geografia humana). Aquesta capacitat de transcendir dicotomies pròpies del pensament modern és el que Soja defensa com a perspectiva postmoderna, en cap cas renyida amb el marxisme.⁴

4. L'evolució de la definició de “cultura” en els estudis culturals. O com el neomarxisme gramscian dialoga amb el postmodernisme

Fa ben bé mig segle, quan els estudis culturals començaven a constituir-se, qüestionar el significat del concepte “cultura” implicava qüestionar un seguit d'assumpcions acadèmiques, socials i polítiques. Va ser el llibre de Raymond Williams, *Culture and Society: 1780-1950* (Williams, 1958) el que va marcar més profundament l'orientació crítica dels estudis culturals mitjançant l'establiment de connexions entre l'estudi dels productes culturals i l'estudi de les relacions culturals (enteses com a pràctiques de la vida quotidiana, però també expressades en termes de poder, ideologia i resistència). A través de la noció de “materialisme cultural”, Williams planteja que la cultura ha de ser entesa a través de les representacions de les accions quotidianes en el context de les condicions materials de la seva producció.

El que caracteritza els primers estudis culturals⁵ és l'existència d'un “projecte comú” per a la definició d'una “cultura comú”, segons la consigna semàntica de les esquerres de l'Europa dels anys 60 que s'oposa tant al concepte de “cultural de masses” com al concepte de “Cultura” amb “C” majúscula. El projecte, en definitiva, proposa:

Pensar a través de les implicacions de l'ampliació del terme “cultura” per a que inclogui activitats i significats de la gent normal i corrent, precisament aquells col·lectius exclosos de la participació en la cultura quan és la definició elitista de cultura la que governa (Barker i Beezer, 1992, p. 12).

Aquest projecte es materialitza a finals dels anys setanta amb la constitució d'una “Xarxa d'Estudis culturals” entre Birmingham, Londres i Bristol, que aviat va ser substituïda per l'“Associació d'Estudis Culturals” (que amb el temps tampoc va acabar d'instituir-se). L'important paper del Centre d'Estudis Culturals Contemporanis de la Universitat de Birmingham en aquells anys l'han fet posteriorment mereixedor de l'assumpció generalitzada que va ser un

4. Al voltant d'aquest tema s'han originat diverses opinions. El debat més famós entre diferents concepcions del postmodernisme (i la seva contraposició amb el marxisme) és el que ha mantingut confrontats Edward Soja i David Harvey.

5. En aquest article em referiré només al “projecte inicial” dels estudis culturals, deixant de banda les darreres expressions que avui dia constitueixen (injustament, al meu parer) la part més visible i reconeguda d'aquest corrent de recerca.

centre que va crear “escola”.⁶ Assumpcions a banda, va ser en aquell context, i a partir de l’obra de Raymond Williams, Richard Hoggart, Edward P. Thompson i, més tard, Stuart Hall, que els estudis culturals van establir les bases de la redefinició del concepte de “cultura” a fi d’acabar amb la seva supe-
ditació a l’explicació de la societat en termes merament econòmics. Això es va produir gràcies a la introducció, per part d’aquests autors, de la “teoria marxista de la cultura” d’Antonio Gramsci, a partir de la qual es va començar a parlar de “producció de coneixement crític com a pràctica” (Hall, 1992). Sota aquesta concepció, els primers en ser qüestionats van ser els fonaments de la torre d’ivori acadèmica. Els investigadors no només van portar a la pràctica la seva teoria crítica, sinó que van fer servir la seva pròpia experiència quotidiana fora de les universitats, com a base de la seva teoria crítica.

Williams, Hoggart, Thompson i Hall han estat considerats els referents de la “nova esquerra” britànica (Mitchell, 2000).⁷ El compromís amb la “nova esquerra” de la època (no la confonguem amb la “nova esquerra” del Partit Laborista que actualment encapçala Tony Blair) va situar els estudis culturals un pas més enllà del marxisme que representava el model base-superestructura. Segons Hall (1992), la redefinició del concepte “cultura” s’hauria d’identificar amb la “reubicació del marxisme” de la qual parlava Gramsci. La recuperació del pensament de Gramsci (el seu “caràcter radical”) és, segons Hall, una primera necessitat que l’actual tendència a enterrar el marxisme no ajuda a reconèixer. Aquest reconeixement (o recuperació) del pensament de Gramsci implica aprendre “moltíssim sobre la pròpia naturalesa de la cultura (...), sobre l’enormement productiva metàfora de l’hegemonia” (Hall, 1992, p. 280).

És precisament a partir d’aquest intent de trobar maneres de transcendir les “metanarratives” del marxisme ortodox, que els estudis culturals s’apropen al pensament postmodern. Aquest és concebut com una forma de pensament crític a través del qual es pot reflexionar sobre els canvis produïts en les diferents dimensions de l’allò social. Raymond Williams (1979, 1981) prefereix el terme postmodernisme al de postmodernitat, argumentant que tradicionalment aquest darrer ha estat identificat amb l’època posterior al modernisme (i, per tant, amb la “superació” de les idees de racionalisme i progrés aplicades a les polítiques d’industrialització, urbanització o colonialisme des de les societats occidentals). Segons Williams, l’expansió del capitalisme no indica precisament que aquesta “superació” hagi tingut lloc. Parlar de postmodernisme i no de postmodernitat, doncs, implica parlar més aviat d’una “estructura de senti-

6. Parlar d’“Escola de Birmingham” ha estat una pràctica estesa (i errònia, tenint en compte el rebuig explícit dels investigadors a institucionalitzar la seva proposta).

7. De fet, Stuart Hall (classe obrera, raça negra, immigrant de Jamaica amb una beca d’estudis, i director del Centre d’Estudis Culturals Contemporanis de la Universitat de Birmingham entre 1968 i 1979) va ser el primer editor de la *New Left Review*, i ha estat considerat un model personificat de la crítica social a Gran Bretanya.

ment” (*structure of feeling*) que dóna compte de la incertesa, de la incompleitud, de l'autoreconeixement i del reconeixement de la diferència.

L'expressió del postmodernisme des dels estudis culturals vol posar l'accent en un tipus de posicionament epistemològic que reconeix la relativitat de les definicions socials sobre la realitat, però sense negar la seva materialitat. Aquesta forma de plantejar el coneixement implica adoptar la reflexivitat no només com a forma d'entendre la recerca, sinó com a forma de participar en la societat. La reflexivitat permet que les persones es reconeguin a si mateixes, però sempre en relació al reconeixement dels altres.⁸ Així doncs, no es concep el postmodernisme com a negació o superació del modernisme, sinó precisament en reconeixement d'aquest, és a dir, sense negar que existeixi. D'aquesta manera, la crítica a l'ordre establert passa per deixar de reproduir aquest ordre, per deixar de veure'l com a inevitable o deixar de donar-lo per suposat. Així, per exemple, podem reconèixer les idees de progrés i superació (racionalisme modern) en les polítiques d'opressió, explotació i negació de l'altre que caracteritza l'expansió del capitalisme avançat (també en la seva actual expressió espacial).

5. L'encontre entre “gir cultural” de la geografia i el “gir geogràfic” dels estudis culturals: Trobada o topada?

Hem vist més amunt com, ara fa ja dues dècades, la geografia cultural (sobretot la britànica) va viure un “gir” en el plantejament del seu objecte d'estudi. En certa manera, això va implicar un major apropament a les propostes de recerca que es feien des d'altres perspectives acadèmiques, com ara els estudis culturals (també, sobretot, en la seva versió anglosaxona).⁹ Un exemple de l'apropament entre les postures de la geografia cultural i els estudis culturals el tenim en la celebració d'una sèrie de congressos que van tenir lloc a Gran Bretanya, concretament a Londres (el 1987), a Edimburg (el 1991) i a Oxford (el 1997). Aquestes trobades es van organitzar al voltant del “gir cultural” en geografia i del “gir geogràfic” en estudis culturals, ciències socials i humanitats. La importància d'aquests actes s'ha fet palesa a través de diversos textos que es van generar al respecte (Cook *et al.* 2000, Garcia Ramon 1999; Philo 1991, 1999).

L'encontre-trobada entre la geografia cultural i els estudis culturals es produeix tant pel que fa als plantejaments teòrics i empírics al voltant de la cultura com pel que fa a la forma de concebre críticament la recerca (la jerar-

8. Els estudis culturals parteixen precisament d'aquesta base per a definir els processos d'identitat cultural.

9. Considero important especificar que l'àmbit anglosaxó no és l'únic on s'han desenvolupat la geografia cultural i els estudis culturals. Més endavant em referiré al que s'ha dit concretament respecte a les “desigualtats geogràfiques” en l'expressió de la geografia cultural.

quització acadèmica, la separació entre disciplines, la relació entre teoria i pràctica, etc.), així com pel compromís polític dels investigadors i la reflexió sobre el seu paper actiu en la transformació de la societat. Sobretot pel que fa a l'agenda temàtica de la recerca, el fet és que la influència mútua entre la geografia cultural i els estudis culturals (bàsicament, repeteixo, en el context britànic) ha estat molt gran en els darrers anys. Si a la dècada dels vuitanta la influència va ser més unidireccional, ja que eren els geògrafs qui "importaven" les idees dels estudis culturals per a la reformulació dels seus objectes d'estudi (Burgess i Gold 1985, Jackson 1989), a la dècada dels noranta es va començar a posar en comú alguns conceptes, tot augmentant considerablement el nombre d'obres on s'ha fet explícit l'intercanvi entre els autors de la geografia cultural i els autors dels estudis culturals (Bird *et al.* 1993, Carter *et al.* 1993, Morley i Robins 1995).

Existeix, també, un encontre-topada entre geografia cultural i estudis culturals que pot ser àmpliament documentat. Hi ha, per exemple, qui ha trobat motiu de crítica en el fet que el gir cultural en geografia n'hagi comportat una "culturalització". D'una banda, les objeccions van dirigides a la manera com la geografia cultural es limita actualment a reproduir el tipus de nocions que caracteritzen l'agenda dels estudis culturals (per exemple, les qüestions de gènere, subcultura i contra-cultura, multiculturalisme i ètnia, cultura popular, identitat nacional, anàlisi textual, etc.). En lloc d'això, segons manifesten les veus crítiques, la geografia cultural hauria de treballar la manera de fer aportacions a la construcció d'una agenda realment interdisciplinària, on no es deixin de banda aquelles perspectives, com ara l'economia política (Sayer 1994, 2000) o la sociologia (Philo 1991), que formen part del discurs crític de la geografia.

D'una altra banda, també s'han fet objeccions a la manera com les "noves geografies" que es constitueixen al voltant del gir cultural s'han erigit sovint com les etapes superiors del desenvolupament de la geografia humana, la qual cosa ha comportat una lectura simplificadora del tipus de recerca que s'havia portat a terme fins llavors. De fet, segons aquesta crítica, l'evolució de la geografia cultural no es pot reduir a un simple "cremar etapes", a un negar allò "vell" en nom d'allò "nou". Així es critica, bàsicament, que molts autors considerin l'aparició de les noves geografies de finals dels anys 80 com una resposta a les limitacions de l'aportació del marxisme a la teoria de la cultura. Clive Barnett (1998), constitueix un exemple d'aquesta forma tan estesa de concebre les "noves geografies" culturals com una superació de les geografies marxistes prèvies. Concretament, Barnett atribueix al pensament postmodern el desbancament de les postures marxistes.¹⁰

10. En aquest sentit, Michael Dear planteja, en canvi, que "les principals raons històriques per a l'aborsió del pensament postmodern en geografia s'han de buscar degudament en el resorgiment de la teoria social marxista a finals dels 60 i durant els 70. (...) En geografia aquesta tendència va jugar un paper instrumental en la renaixença d'un major interès general en la teoria social i en la reconexió de la disciplina amb un ampli espectre de debats socioeconòmics i polítics" (Dear, 1994: 5).

El gir cultural ha d'ubicar-se dins l'àmplia gamma de debats que van emergir a finals dels 80 al voltant del postmodernisme, i que en gran part van ser els vehicles de l'entrada de la geografia als nous terrenys de la teoria cultural. (Barnett 1998: p. 380).

Andrew Sayer (2000) critica el fet que en nom del gir cultural alguns autors hagin reduït el marxisme a una mera expressió del "materialisme vulgar". Això, segons ell, ha comportat que les autoanomenades "noves geografies" s'hagin desentès massa fàcilment de les implicacions de l'economia en la cultura i de la cultura en l'economia. Aquesta simplificació fa que del "materialisme vulgar" s'hagi passat a un "culturalisme vulgar" que "ignora o redueix l'economia tant com el materialisme vulgar [ignorava o reduïa] la cultura" (Sayer, 2000: p. 166). És a dir, l'intent de fugir del determinisme econòmic (al qual sovint s'ha reduït erròniament la teoria marxista de la cultura) ha abocat els investigadors a un nou determinisme, aquest cop cultural (res més lluny, com hem vist en l'anterior apartat, del "projecte inicial" dels estudis culturals).

Seguint amb el llistat d'objeccions al "gir cultural", algunes crítiques s'han centrat en el fet que aquest "gir" hagi incrementat la distància entre la recerca que es fa a Gran Bretanya (on hi ha hagut un pronunciament molt més explícit en la línia dels plantejaments epistemològics dels estudis culturals) i la recerca que es fa en altres indrets (per exemple, les geografies culturals desenvolupades als Estats Units o a França, a les quals de vegades s'ha tendit a identificar amb les geografies saueriana i vidaliana, respectivament).

De fet, les "noves geografies" sorgides al voltant del "gir cultural" no només són unes geografies molt "britàniques", sinó que han acabat sent molt "anglosaxones" en la mesura que el debat que han generat ha tendit a resumir-se a allò que havien de dir-se entre si Gran Bretanya i els Estats Units. Aquesta bipolarització del debat ha establert uns centres i unes perifèries en el mapa de la recerca que no fan justícia a l'interès d'algunes propostes que es fan actualment des de llocs de parla no anglesa. Enric Mendizàbal (1999) ja ha exposat les limitacions que comporta reproduir la idea que la geografia cultural tingui un "centre" anglosaxó, que està "al dia" de les noves expressions de la geografia, i unes perifèries (una primera perifèria francesa i una segona perifèria on s'inclouen països com Brasil, Itàlia o Espanya).

Convé afegir que la forma de percebre el debat intern sobre què aporta de "nou" el gir cultural no depèn de la mera localització geogràfica de la recerca. Segons Duncan (1994), hi ha també un aspecte generacional en la "guerra civil" (*sic*) mantinguda en la geografia cultural al llarg de la dècada dels 80:

La generació més gran s'ha quedat contenta mantenint les seves posicions fortament atrinxerades en l'acadèmia, mentre que la generació jove (...) va llençar els seus atacs utilitzant un arsenal d'armes teòriques proveïdes per subcontractistes en les humanitats i les ciències socials (Duncan, 1994, p. 401; citat a Kramsch, 1999, p. 57).

No obstant, caldria veure com es pronuncien les noves generacions de l'actual moment acadèmic (en les quals m'incloc personalment). El canvi de percepció del que és la "geografia cultural" no és només un factor d'edat, sinó del context on tenen lloc les inquietuds de diferents generacions d'investigadores i investigadors. Tant el tipus d'"armes" teòriques com el tipus de "subcontratistes" que proveeixen aquest arsenal també varien al llarg del temps, produint-se situacions com, per exemple, que el marxisme (com a forma de compromís polític i de plantejament ontològic) hagi deixat d'estar de moda, o que per fer investigació crítica s'hagi d'estar al dia de les prioritats estratègiques de l'acadèmica (estratègies no tan marcades per l'agenda d'altres disciplines com per l'agenda de les polítiques neoliberals, o simplement pels catàlegs editorials o les revistes d'impacte que continuen marcant el "nord"). De fet, també convé parlar d'un cert canvi de papers en el panorama que dibuixa Duncan: qui s'atrinxera ara en l'acadèmia és també el jovent que no es permet córrer el risc de "perdre el tren" en la seva accelerada carrera (en la mesura en què la precarietat contractual ho permeti). Més que parlar d'una "guerra civil" declarada sembla, doncs, que actualment s'hagi de parlar d'un "món feliç" que amaga uns conflictes d'interessos gens "nous" rera un individualisme i un conformisme creixents. Novament, el reconeixement d'allò que critiquem en la teoria dins les estructures que reproduïm amb les nostres pràctiques esdevé una necessitat ineludible.

6. Conclusions

Encara manca molta imaginació d'aquella que Wright Mills demanava per a la sociologia fa gairebé cinquanta anys (Mills, 1959), o d'aquella que també ha demanat Derek Gregory per a la geografia (Gregory, 1994). Mentre el compromís amb els ideals socials continuï considerar-se com una amenaça al rigor científic, la crida a l'eficàcia, a l'eficiència i la competitivitat (seguint patrons que responen a interessos propis del món corporatiu de l'empresa privada) seguirà guanyant terreny a l'hora de concebre i gestionar el capital social (entre els quals es compta el coneixement acadèmic produït des d'institucions públiques). És per això que des d'aquest article s'ha volgut reivindicar tot allò que s'ha deixat "enrere" o "al marge" dels progressos en geografia cultural, especialment, quan allò que més ven actualment no és tant la reflexió epistemològica i la voluntat crítica com, per exemple, les aplicacions dels SIG (Del Vez, en premsa). A banda de preguntar-nos per les noves tendències en investigació, el que apareix amb impetuosa força és la necessitat de reconèixer el camí obert per investigadores i investigadors de generacions que ens han precedit. No plantejo aquesta qüestió com una crida a tornar a plantejaments d'abans, ja que no n'hi ha cap que escapi a la necessitat d'adequar-se a un context canviant. Més aviat, voldria posar l'accent en el perill que comporta pronunciar-nos des dels àmbits més innovadors de les nostres disciplines acadèmiques

quan això implica passar per alt els vells problemes socials. És a dir, la manca d'imaginació de què parlava més amunt transforma en pura banalitat tota "innovació". Això no està del tot deslligat de la manca de compromís lligat a la reflexió. Sense això darrer la pràctica científica porta a la reproducció de l'ordre establert, igual com la crítica social queda relegada a pura teoria.

Al llarg d'aquestes pàgines s'ha volgut expressar la necessitat de transcendir limitacions (auto)imposades. L'exemple d'aquesta possibilitat ha estat l'apropament entre dues tradicions d'estudi de la cultura (la geografia cultural i els estudis culturals). Hem vist com aquestes dues perspectives s'han desenvolupat en distanciament que marquen les seves respectives particularitats, però trobant-se sovint i allunyant-se no menys rarament (és a dir, amb nombrosos punts d'encontre al llarg del camí –ja siguin encontres-trobada o encontres-topada). Els motius del "desencontre", tal com s'ha intentat demostrar, responen a un desconeixement (expressat a través del prejudici o el tancament de mires) més que no pas a una incompatibilitat real, sobretot tenint en compte la voluntat crítica i transformadora dels dos corrents que s'han presentat. Aquest article, doncs, pretén ser una crida a no donar mai per tancades les qüestions i a mantenir viu el diàleg (entre disciplines, entre geografies, entre generacions).

7. Referències bibliogràfiques

- BARKER, Martin; BEEZER, Anne (1994). "Introducción: ¿Qué hay en un texto?". A: BARKER, Martin; BEEZER, Anne [eds.] *Introducción a los estudios culturales*. Barcelona: Bosch, p. 7-27.
- BARNETT, Clive (1998). "The Cultural Turn: Fashion or Progress in Human Geography?". *Antipode*, vol. 30, núm. 4, p. 379-394.
- BIRD, Jon *et al.* [eds.]. *Mapping the futures. Local cultures, global change*. Londres: Routledge.
- BURGESS, Jacqueline; GOLD, J.R. [eds.] (1985). *Geography, the Media and Popular Culture*. Londres: Croom Helm.
- CARTER, E.; DONALD, J.; SQUIRES, J. (eds.) (1993). *Space and Place: Theories of identity and location*. Londres: Lawrence & Wishart
- COOK, I. *et al.* [eds.] (2000). *Cultural Turns/Geographical Turns*, Prentice Hall: Harlow.
- COSGROVE, Denis (1983). "Towards a radical cultural geography". *Antipode*, vol. 15, p. 1-11.
- DEAR, Michael (1994). "Deconstruction on the move: from libidinal economy to liminal materialism". *Environment and Planning A*, vol 26, p. 1041-1059.
- DEL VEZ, Margarita (en premsa). "Conocimientos situados: reflexión sobre las geografías de la Geografía (Crónica de un viaje al 100 Congreso de la *Association of American Geographers*)". *Documents d'Anàlisi Geogràfica*.
- DUNCAN, James (1994). "After the civil war: reconstructing cultural geography as heterotopia". A: FOOTE, Kenneth E.; HUGILL, P.J.; MATHEWSON, K.;

- SMITH, J.M. [eds.] *Re-reading cultural geography*. Austin: University of Texas Press.
- ESTÉBANEZ ÁLVAREZ, José (1982). "La geografía humanística". *Anales de Geografía de la Universidad Complutense*, vol. 2, p. 103-117.
- GARCÍA BALLESTEROS, Aurora (1983). "Tendencias fenomenológicas y humanísticas en la Geografía actual". *II Coloquio Ibérico de Geografía*. Lisboa, p. 185-194.
- GARCIA RAMON, Maria Dolors (1983). "Nuevos horizontes geográficos de la década de los 80: notas sobre el enfoque humanístico y fenomenológico del hombre y de su entorno". *II coloquio Ibérico de Geografía*. Lisboa, p. 195-208.
- GARCIA RAMON, Maria Dolors (1999). "Canvi o continuïtat en la geografia cultural? Notes a l'entorn de *Cultural Turns/Geographical Turns* (Oxford, setembre de 1997)". *Documents d'Anàlisi Geogràfica*, núm. 34, p. 135-140.
- GIDDENS, Anthony (1984). *The Constitution of Society. Outline of a Theory of Structuration*. Londres: Polity Press.
- GREGORY, Derek (1994). *Geographical Imaginations*. Oxford: Blackwell.
- HALL, Stuart (1992). "Cultural Studies and its Theoretical Legacies". A: GROSSBERG, Cary Nelson; TREICHLER, Paula [eds.] *Cultural Studies*. Nova York, Londres: Routledge, p. 277-294.
- JACKSON, Peter (1989). *Maps of Meaning: an introduction to cultural geography*. Londres: Unwin Hyman.
- KRAMSCH, Olivier (1999). "El horizonte de la nueva geografía cultural", *Documents d'Anàlisi Geogràfica*, núm. 34, p. 53-68.
- MENDIZÀBAL, Enric (1999). "Algunes reflexions sobre la (nova) geografia cultural des de la perifèria", *Documents d'Anàlisi Geogràfica*, núm. 34, p. 119-134.
- MITCHELL, Don (2000). *Cultural Geography. A Critical Introduction*. Oxford: Blackwell.
- MORLEY, David; ROBINS, Kevin (1995). *Spaces of Identity. Global Media, Electronic Landscape and Cultural Boundaries*. Londres, Nova York: Routledge.
- MILLS, C. Wright (1959). *The sociological imagination*. Nova York: Oxford University Press.
- NOGUÉ, Joan (1985). "Geografía humanista y paisaje". *Anales de Geografía de la Universidad Complutense*, vol. 5, p. 93-107.
- PHILO, Chris [ed.] (1991). *New words, new worlds. Reconceptualizing social and cultural geography*. Lampeter: Saint David's University College.
- PHILO, Chris (1999). "Más palabras, más mundos: reflexiones en torno al "giro cultural" y a la geografía social", *Documents d'Anàlisi Geogràfica*, núm. 34, p. 81-102.
- SAYER, Andrew (1994). "Cultural studies and "the economy, stupid". *Environment and Planning D, Society and Space*, núm. 12, p. 635-637.
- SAYER, Andrew (2000). "Critical and uncritical cultural turns". A: COOK, I. et al. [eds.]. *Cultural Turns/Geographical Turns*. Harlow, Prentice Hall, p. 166-180.

- SMITH, Neil (1984). *Uneven Development: Nature, Capital and the Production of Space*. Oxford: Blackwell.
- SMITH, Neil; O'KEEFE, Phil (1996) "Geography, Marx and the concept of nature". A: AGNEW, John; LIVINGSTONE, David; ROGERS, Alisdair [eds.]. *Human Geography. An Essential Anthology*. Malden, Oxford: Blackwell, p. 282-295. Text originàriament publicat el 1989 a *Antipode*, vol. 12, p. 30-39.
- SOJA, Edward (1996). *Thirdspace. Journeys to Los Angeles and other real-and-imagined places*. Oxford: Blackwell.
- WILLIAMS, Raymond (1958). *Culture and Society: 1780-1950*. Harmondsworth: Penguin. Traducció al català del 1974, Barcelona: Laia. Traducció al castellà del 1982, Barcelona: Paidós.
- WILLIAMS, Raymond (1979). *Politics and Letters: Interviews with New Left Review*. Londres: New Left Books.
- WILLIAMS, Raymond (1981). *Culture*. Londres: Fontana. Traducció al castellà del 1994, *Sociología de la cultura*, Barcelona: Paidós.